

„A MONDANIVALÓ EGYENLETESEN VAN ELOSZTVA A LAKOSSÁG KÖRÉBEN”

(Kukorelly Endréről)

OLÁH SZABOLCS

KUKORELLY Endre írásainak kiemelt helyzetű motívuma kezdettől fogva az *érzékelés változása* (a nézés, a hallás, a fény, a sorban állás, a nézőponttól függő látványosságok, az életrajzi elemek, a felejtés, a nem-értés tapasztalata). Szavaknak szó szerinti vagy átvitt értelmű jelöllet és jelentést adni: ez mindig távlatok függvénye. A *kint/bent*, a *lent/fent*, a *transzcendens/anyagi* ellentéte a szövegbeli nyelvtani, retorikai, képi mozgások eredménye. Jó példa erre a *Penetráns sürgölődés a boldogságban* c. rövidpróza (Unternarrach, 1989. augusztus 20–23.). „...az Alpok nagyon változatosak bírnak lenni, vagy nagyon / változatos bír lenni, attól függően, hogy egyes számba te- / szem vagy többes számba, ha az ember csak néhány száz / méterrel odébb megy, máris egészen megváltozik a táj, az / alakulatok alaposan átrendeződnek, / elég csak kijönni a vízből, néha elég harminc méter az át- / rendezéshez, [...] hegyeket sokáig lehet figyelni, / igazából akár-meddig, / onnan, ahol most a lepedők van, az Alpokból csak egy ha- / nyatt fekvő nő mellei, meg a kicsit hegyeskés hasa látszik, / kitakarta az Alpot”. (*Három 100 darab – rövidpróza –*, 1999. 78.)

A valóság édessége (1984), a *Manière* (1986), az *Én senkivel sem üldögélek* (1989), az *Egy gyógynövény-kert* (1993) a művészileg kifulladt képviseleti lírai hagyomány ellenhangját szólaltatta meg. Költeményei és kísérleti megkísérelték leépíteni a poétikus szövegek mellérendelő szerkezeit; felértékelné a mondatpoétikán alapuló költészetet, ezzel összefüggésben a nyelv gépszerűségének tapasztalatát. E szövegek szerzője alulstilizált fogalmazással megtöri a nyelvtani alakzatokat, roncsolni engedi a klisészerű, költői-esnek vélt fordulatokat, váratlan értelmi kapcsolódásokat idéz elő, szívesen vállalkozik ellenőrizhetetlen nyelvi események megrendezésére, hogy ezek effektusaként találkozhasson az „én”-nel. Amikor KUKORELLY saját irodalmi gyakorlatáról beszél, (akár egy költemény, akár egy esszé közegében), akkor önleíró-önértelmező gesztusaiban legtöbbször az „én” megalkotásáról van szó. „A program úgyszólván eléggé szigorú – noha talán vidám is –, mert a program épp az az [én], aki játszik, kiválaszt és elhagy. Aztán más dolgokat választ és mást hagy el.” (*Egy nehéz elhatárolás – Kedvenxc*, 1996, 5). A szövegek fiktív voltának felismerésével a költemény arra ösztönöz, hogy belássuk, az „én” önmagát csak kerülő úton (másokon átvezetve) tapasztalhatja meg. Ez *etikai* tett is: ha a versben megjelenített beszédaktusok ráhagyatkoznak a nyelv energiáira, akkor a beszéd, a lejegyzés, az olvasás egyaránt folytonos önvizsgálatra kényszerül. Az önjavítások, hang-

súlyváltások, modális áthelyezések, regiszterek közötti lépkedések, nyelvtani döccenők, szemantikai egybeesésekből adódó véletlenek elkerülhetővé teszik a pózt, a nagyképi bizonyosságot, a magabiztos szerepidentitást. A megfogalmazhatóság kételyét azért erősítette fel az irodalom az 1980-as évektől kezdve, mert reménykedett abban, hogy ezzel a kétellyel új funkciót adhat önmagának: ha a megfogalmazás munkája közben kételyek szabadulnak föl, akkor meghíusulhat az írások értelmének szociális és etikai ideológiák szerinti rögzítése. PARTI NAGY Lajos *Csuklógyakorlat* c. kötetéről KUKORELLY így írt 1986. novemberében: „Mit tesz tehát a költő? Az *élet*ről beszél (mi egyébről) [...] Dolgokról, amiket a nyelv elé csalogat, vagy egyszerűen odarángat, hogy rögvest ki is öltse rájuk ezt a nyelvet. [...] Nem gondolom, hogy ez a módszer, az üdvözítő. Arra bizonyosan megfelel, hogy a valamennyiünkben bujkáló nem-igazit, a nagyozolást visszakeresse, visszajessze. Mert költőnk nem viccelődik, nem szent ügyek, emberi dolgaink kifigurázása, inkább e dolgok megtisztítása történik így, a szemünk láttára, fájdalmasan, mosolyogva és szeretettel, s történik meg velünk, valamennyiünkkel” (*Kedvenxc*, 1996, 105–107). Az írásnak és az olvasásnak ez a hangsúlyozottan etikai programja feltételezte a „te” szempontjait, a másokra ráhagyatkozás lehetőségét: ez *kockázat és bizalom*. „Éppen azt a szót találni egy másik mellé, és nem inkább egy egész más. [...] Holott nem gondolom, hogy valami fontosat addig még nem mondtak volna el helyettem, hogy másoknak pont tőlem kellene valami lényegesről értesülni. Nem gondolom, hogy egymás nélkül is tudnánk bármit, a mondanivaló egyenletesen van elosztva a lakosság körében. Mindenkinek épp elegendő, hogy azt kell hinnem, aki annyira mondani akar nekem valamit, az egy marha” (*A Közért. Megjegyzések az irodalomról – Kedvenxc*, 1996, 229). Amikor KUKORELLY másokat olvas, akkor is elmarasztalja a kényelmességet, a biztonságra törekvő ember alapvető hangoltóságát, mert ez önhiúsághoz vezethet. A felelős kétely nyelvilag a hangsúlyváltásokban, modális áthelyezésekben, regiszterek közötti lépkedésekben, nyelvtani döccenőkben, szemantikai egybeesésekből adódó véletlenekben nyilvánul meg. A felelősséget elváró írás kérdez, távlatmódosításaival válaszadásra ösztönöz. 1992 májusában azért inti meg fiatalabb kortársát, SIMON Balázst, mert ennek költőien áradó költeményeiben hiányolja a megnyilatkozás apró, tekergőző, felépülő és elbontódó szerkezeteit, melyek az olvasót távlatváltásra készítetnék. „*Költői és áradás* pedig nekem eleve gyanús, sok, fárasztó és unalmas [...] Ilyen *akadálytalanul* nem futhat le, nem gurulhat így, hogy gömbölyű és még filozofál is, meg kultúrtörténi is, mitológia kitanulva és kiaknázza jól. Hogy ne legyen szó és nyelvtan meggyötörve, üdítő hibák nélkül. Ne legyen kemény munka.” („*és látta / Kopjára tűzve fejét, amiről / Költők mossák le a vért*”. Simon Balázs: *Minerva baglyát faggatom mégis – Kedvenxc*, 1996, 129–130). 1993 októberében KEMÉNY Istvánt emlékezteti arra, hogy az olvasó lehetséges válaszait irányítania kell a költőnek: az írás akkor válik etikai tetté, ha képes felkínálni a „te” számára érvényes, követhető, átélhető, igazolható cselekvési lehetőségeket. „Mintha valami hevesebb sietség, inkább igyekezet lenne itt *túlkerülni* ezeken a bájos, búbajos meséken. Meglenni, hogy na, ezzel akkor megvolnánk, *'mondja'* az, aki beszél, a rövid, de lekerékített szerkezetek pedig nem veszik föl, vagy túl gyorsan elhagyják az olvasót. Már más jön, az előbbi pedig nem marad meg. Vissza lehet térni, és az jó, de nem lehet ott időzni. *'Írtam ezt, midőn kétségbeestem'*. Egy ülésben. Módszer, kínlódás az anyaggal persze annyi sok, ahány kínlódó akad, és minden módszer dühít és szórakoztat.” (*En, emlékezet, pongyolázás. Kemény István: A koboldkórus – Kedvenxc*, 1996. 133.) Egyszer érdemes lesz majd azt is végiggondolnunk, hogy a múlt

nagy költői közül miért éppen VÖRÖSMARTY Mihály dinamikus kapcsolódásokra képes aprószerkezeteivel („mennek alá, vig, bús, balga, mogorva vegyes”) szemléltette KUKORELLY az értelmi kapcsolatok elbonyolítását, a nyelvi folyamatok önállóságát, ami szerinte az olvasót megmozgatni képes költemény lényege („...*de azonban győze Romisten*”. *Vörösmarty-Előszó – Kedvenxc*, 1996. 15–16.)

Az 1980-as években KUKORELLY fő témája az *elnyomás*, melyen nem lehet kívül lenni; egyúttal pedig a *szabadság*, amely nem helyezhető el sehol, nem nagyságrend, nem adottság. PETRI György *Valahol megvan* c. kötetről esszét írva 1988-ban KUKORELLY a *tragikus szemlélet „megtisztításának”* nevezte azt a magatartást, hogy az ember tudomásul veszi: újra saját jogon akar élni, de a mindennapi ügymenetbe belebonyolódottan nem szabadulhat a függőségek gépezetéből: „innen nem fogunk kikerülni. Aki itt tartózkodik, azt végleg elborítják, húzzák lefelé a mindennapok, és csak az marad, ki mennyire tud feljönni egyáltalán valahogy. Meddig szabad. Alig változó magasságok, föl, azután megint egészen le, a mindennapi sarki közértig, vagy még lejjebb, lefelé, valami pincelakás, aztán az utcára ki, addig legalább. Legalább az a szint. Ilyen hullámvasút. Arról szól, hogyan lehet túlélni. Megélni egyáltalán. Nem megy tehát *rendesen*, úgy tűnik, noha valami kétségesnek, elvégezhetetlennek mintha a végére jutottunk volna mégis. A *tragikus szemlélet* megtisztítása ez.” (*Semmi nem jön. Petri György: Valahol megvan – Kedvenxc*, 1996, 64). A megalázottság a személyiség építőeleme KUKORELLY gondolkodásában. Újra és újra megismétli azt a nézetét, hogy a meghurcolt ember lét- és szabadságképe radikálisan különbözik másokétól. Találón fogalmazta ezt meg GRECSÓ Krisztián: „Ahogy Bandi mondja, akinek egy percre rányomják a fejére a párnát, az utána szeret levegőt venni. Mert levegőt venni nem természetes dolog, hanem a Teremtés nagyszerű adománya. Hogy a tisztelet is egy szépen egészében kikristályosodó érzés, ha egy időre olyan ember kezébe kerülisz, aki minden lehető módon arra játszik, hogy téged kicsináljon, megalázzon” (*Ti, civilek. A Magyar Néphadsereg napja a Kossuth rádióban, Irodalmi Újság*, 2008. szeptember 30., *Élet és Irodalom*, 2007. október 5. 40. szám).

A *Memória-part* (1990), a *Három 100 darab* (1999) rövidprózáiban kimunkált szövegalkotási technikák nagyobb kompozíció keretei között léptek újra játékba a *Rom. A szovjetónió története* (2000) és a *TündérVölgy, avagy az emberi szív rejtelméről* (2003) c. kötetekben. Ezek egyszerre aktualizálják az önéletrajzi regény, a családregegy, az útirajz és a tárcanovella műfaját, s ezeket szorosan összekapcsolják a történelmi értekezéssel, valamint a politikai publicisztika eljárásaival. A különböző diskurzusok, regiszterek, szövegelemek idézhetőségére, áthelyezhetőségére építenek: a kontextus cseréjével, távlatváltással járó *önirónia* erejét igyekeznek felszabadítani. A *Rom* leszámol a hamis öntudattal, amely szerint a rendszeridegennek nyilvánított ember *rendszeren belül megélt* kényszerű *kívülisége* az éleslátás, a rátekintés távlatát nyújtja. „Ha itt étél ugyanis, mert önként végül, akár pillanatig, ha elvtársnak kellett szólítanod valakit csak egyszer is, meggyőződésből vagy jobb meggyőződés ellenére; ha kérvényeztél vagy elfogadtál bármit attól, a *fennállótól*, a *létezőtől*, akkor, s ez szerény javaslatom, halkítsd le sűrűsen magad, kedves magyarok.” (*Rom*, 2000. 114.) Az *önirónia* kényszerű használata nem pótolja a szabadságot.

A „szovjetónió” fogalmával jelölt rombolás-gépezet *nem politikai* kategória. Az orosz és a hazai szellemi elit figyelmeztetett az alakulóban lévő gögös világmegváltó terv és bűnös uralmi rend veszélyeire: „Ama 133 nap után (ezt a számot ugyebár, bizonyos évjáratok fe-

lett valamennyi magyar ismeri) így tudható már, látszik jóval Sztálin előtt”. (Uo., 15.) Még azelőtt, hogy egyáltalán tartós működésbe léptek volna a szovjet élet romboló mechanizmusai, melyekkel az ember élete kényszerűen összefonódott, olyannyira, illetve olyan módon, hogy közben és azután képtelen rálátni erre a rendszerre. Van egy „aktuális program” (uo., 31.), amit az ember elfogad, elhisz, s ez a hit a biztonságra, boldogságra törfő ember gyarlóságával hozható kapcsolatba: az „a *legkényelmesebb*”, aki nem engedi, hogy felmerüljön benne a kétely azzal kapcsolatban, amit talál. „A legtöbb úgynevezett komcsi párttag azonban se ez, se az, hanem csak úgy el van”. (Uo., 34.) KUKORELLY szerint ez az elfogadás *nem* az etikai-szociális ideológiák kérdése; a hit *nem* a társadalmi elismerésért versengő diskurzusok küzdelmével kapcsolatos. *Ízlés* kérdése inkább, s mint ilyen, a *nyelvhasználat* függvénye. Van, akinek a KISZ-szoba a szervezet helye, ahova természetesen lép be, s ettől lényeges következményeket vár el saját létezésére nézve. Viszont KUKORELLY írásművészete annak a helyzetnek a dilemmáit mérlegeli, hogy mi történik a rendszer tagjával, ha eleve nem képes felfogni az egész ügymenet aktuális kanyarulatait, irányzékeit, mert az ideológiai támasztékokat közvetítő nyelvhasználat az ő számára nem különül el maradéktalanul másféle nyelvek emlékezetétől. „Megyek a folyosón, és látom, ahogy az egyik alacsony, jovialis, amúgy normális magyar gyerek, történelemszak, jön kifelé a KISZ-szobából. Olyan otthonosan, mintha valami konyha volna, *kifordult* onnan”. (Uo., 33.) A KISZ-szobába „toppanó” és az onnan „kiforduló” egyetemista látványa véletlenszerűen felidézi a *Rom* beszélőjében PETŐFI Sándor költői nyelvét. A nyelvi véletlen hatására összekeveredik az irodalmi emlékezet és az elnyomó rendszer minden nap használt nyelve. Mielőtt KUKORELLY emlékezhetne, *már elfelejtette* a rendszer saját nyelvét. Mert az uralmat biztosító ideológia és az életet ellenőrző mechanizmusok a diktatúrában olyan nyelven jelennek meg, amelynek automatizmusai, izléstelenségből adódó figyelmetlenségei, esetlenségei akaratlanul is idézik más nyelvi hagyományrendek emlékezetét. Ezért nem lehet a diktatúra nyelvére – mint önálló, átfordításoktól mentes, határozottan felismerhető, azonosítható, intakt nyelvre – emlékezni. Ezért nem lehet *túlra* lépni rajta: mert senki nincsen biztonságosan *kívül* azon, amiben benne van. „Úgysem lehet elmesélni. Pont azért igyekszem, aztán majd ettől az igyekezettől ezt-azt elmond helyettem a nyelv. Elmondja, kihagyja, lesz valahogy.” (Uo., 7.) „Egyszer írtam valamit erről, [...] arról, hogy mi ez, mi volt és mi maradt, én mi voltam, hogy mi maradt bennem. Igazából azonban hozzá se kezdtem, elfelejtettem, mielőtt megtanultam volna, most pedig ki kellene találnom, aztán kitalálni hozzá azt is, amire vonatkozik. A *formát*, amiben cirka negyven évig éltem, és ami úgy hullott szét, eltűnt, az emlékezetből tűnt el, hogy csak a képzelet segíthet. A tóditás, a mese.” (Uo., 8.) A felidézésben a nyelvek egymás tükreivé válnak: egymást állítják elő. A szabadság hiánya KUKORELLY számára azt jelenti, hogy az uralkodó ideológia nyelvi ügyetlenségeit leleplezni (nevetségessé tenni, eltávolítani) akaró „szabad” vagy „jó ízlésű” (önmagát annak vélő) *gondolkodó* már eleve az eltávolítandó ideológia nyelvén *is* beszél: ez a belátás „alaposan belezavar abba a híres ízlésbe”. (Uo., 33.) Az uralmi gépezet „körülvesz”, nincsen benne „ártatlan alap” (uo., 35.), amely független volna a működéstől. A *Rom* diskurzusában a „szovjetónió” fogalma a szakadások, megosztások, átnevezések, ráíródások folyamatát jelöli. „Pont ez a mindennapi, ünnepélyes izléstelenség a szovjetónió. Hogy akármit beadnak neked, mert megünnepeltetik veled, és te beveszed, legalábbis elfogadod, mert nem tudsz az ünnep elől kitérni, ez a szovjetónió. Legapróbb hülyeségeket és legnagyobb gatzetteket, ugyanaz a lánc. Ne

hidd, hogy nem. Ne hidd el”. (Uo., 29–31.) Az emlékezetvesztés („rom”) nem hatás, mivel hogy nincsen önmagában álló, jelenlévő oka. Inkább függőségeket teremtő és eredendő okozatiság, amelyből nem szabadulhat ki senki, aki beleszületett. „A szovjetónió az, hogy ha bármerre elindulsz bármely irányba, ha nekiindulsz, kisvártatva belekerülsz a *Sztalker* című filmbe. Nem tudsz egy lépést se tenni, hogy egyszer csak ne kerülj oda. Az a szovjetónió, amikor nem gonoszszágból, butaságból vagy tréfából, nem is azért, mert így találák ki, hogy ők ekképp szórakoznának, mégis mindent, de mindent elpusztítanak, és amit a pusztulás helyére építenek, az is mind, nincs semmi kivétel, csupa irgalmatlan pusztítás. Nem föltétlen terv szerint, nem azért történik így, mert tervbe van véve, csak mégis *ilyen a rend*. Ez a forma. Ha pedig a szovjetek valahonnan kivonulnak, akkor, nyilván így szól a parancs – de honnan szól, és mi parancsol –, mindent összetörnek, amit nem visznek magukkal, és csak a szovjetónió marad, azt nem viszik magukkal”. (Uo., 13-14.)

A *Rom* c. kötet emlékező (de az emlékezésre képtelen) nyelve mindenféle nyom felgató közbejöttét feltételezi, így megghiúsítja a tudni véles formájában jelenlévő eszméletet: „Mindenki mondja, nemde, a magáét, és egy van, nem szabad nagyon elhinned, még saját magadnak sem, csak kicsit szabad elhinned, akkor talán valami mégis lesz belőle. Nem elhinni, hogy te majd leírnád szépen, leírod a te nyelveden, ami van”. (Uo., 40.) A „szovjetónió” nyelvileg megfoghatatlan: a rá való *emlékezésben* olyan „múltat” kellene szóba hoznunk, amely sosem volt jelen, de amely soha nem is lesz jelen, viszont újra és újra „eljövése” során – mert ez elkerülhetetlen – ugyancsak nem ölti magára a jelenlét formáját. Ez a rombolás miatt van így. A rombolási kedv, az „egy kedv” fogalma a *Romban* nem érzelmileg jelentéstartó lélekállapotra utal, hanem alapvető hangoltságra, ami mindent magába foglal; ezért nem térhetünk ki előle, nem láthatunk rá kívülről, nem tehetjük a beszédünk tárgyává: a rá való emlékezést is a rombolás hangoltsága járja át. „Ha tudok, menjek oda, nézzem meg őket, akkor meg fogom érteni, miért. Nem fontos egyébként. Nem fontos megérteni. Ha felszakad az útburkolat, nem temetik be, nem csinálják meg, nekik megfelel úgy is, hátha jó lesz még valamire a gödör. Még csak át se lépik, nem kerül ki, egyszerűen keresztülmennek rajta, ezen nincs mit érteni. Vagy nem érteni. És nem szórakozásból csinálják, hanem csak úgy. Egy kedvből”. ((Uo., 21.)

A rombolás látványa a *Romban* nem áll össze egymáshoz illeszkedő képzetek struktúrájává. A rombolási kedv előveszi az embert, ahogyan a honvágy is: mindkettő hangoltság, s mint ilyen nem idézhető elő, nem hívható elő, hanem előnt bennünket, túlmegy rajtunk: „viszont nekem sajnos nem volt kedvem elmenni, mondta egyszer az apám”. (Uo., 21.) A hangoltságon nem valami szokásos értelemben vett hangulattal eltelt állapot értenőd, semmi ünnepélyes, semmi érzelmes. Egyszerűen az egész ember így vagy úgy hangoltsága ez: KUKORELLY szerint a jó költészet rá tud hagyatkozni erre a hangoltságra. A szövelezés tekintetében történő váltás már annak a következménye, hogy amit a költő mondani készül, áthelyezte magát egy másik igazságba, másik kérdésességbe.

KUKORELLY a költészetet ezért a megtörtendő, mozgásban lévő képzet kedvéért műveli; a létrejövés érdekli. A *látványosság* elbeszélése közben a térszerűen nyugvó, dologszerű tárgyiasság beleszakad egy mindent összekötő, mindenben áthömpölygő mozgásba. A beszéd „felelős” volta a nyelvi mozgásban nyilvánul meg; ez más, mint az „én” és a „te” közötti kommunikáció: a beszéd, ha felelős, akkor találkozást enged meg a megnyilatkozás értelemképző és értelemelbontó erejével. Ám ez odafigyelést követel meg. 1995-ben KUKORELLY esszét írt egy szöveggyűjteményről, mely HÖLDERLIN és kortársai kapcsolatát fe-

szegette (Rend kívül. „Ő inkább saját phantasiája szerint. Báthori Csaba: Hölderlin a to-ronyban. 1806–1843. Szövegdokumentumok). Ebben az írásában látvány és a kommunikáció megkülönböztetése a legérdekesebb. „Viszont rendesen odafigyelni valaki másra, azt hogyan kell? Hölderlinnel akkor már, állítólag csak a kilátásról lehetett társalogni. Milyen szép kilátások, más egyébtől dühbe gurult. [...] Ablakaiból a Neckarra látni, kicsi dom-bokra, bájos fakoronák csoportjaira, jegyezgeti egy érdeklődő hölgy a naplójában. Kínéz-tünk; Azt mondtam neki: Szép kilátás van itt. Így felelt: Szépen kiláthat az ember”. (Ked-venxc, 1996. 220–221.)

A látvány és a dialógus összeférhetlenségét veti fel a H.Ö.L.D.E.R.L.I.N. (1998) c. kötet egyik legfontosabb költeménye, a *Hälfte des Lebens* is. HÖLDERLIN költeményének zárta-tában a némaság, a szótlanság az életút felén feltett kérdésekre („Weh mir, wo nehm ich, wenn / Es Winter ist, die Blumen, und wo / Den Sonnenschein, / Und Schatten der Er-de?”) a válasz elmaradását jelzi („Die Mauern stehen / Sprachlos und kalt”). KUKORELLY el-távolítja az elbeszélői helyzetet, kimondottan látványt ír le kérdések és válaszok nélkül, tehát a költői beszéd nem valakiknek a dialógusát figyeli vagy jeleníti meg. („Állok, a nyakamba zuhog a hó, így viszont a nyakamba. Legalább nem a képembe, és lehet látni.”) Egy öregember látványát beszéli el, aki kétkerekű tákolmányát vonsozja nehézkesen ma-ga után a hóesésben, némán („vigyáz, hogy el ne csússzon. Úgy vigyázott, az igyekezettől nyitva maradt a szája”). A dialógus, ha egyáltalán, nem a beszélő és a beszélő látvá-nyaként megjelenített másik között zajlik le, hanem valamiféle *részvét* modalitásába helyeződik át. A költemény ugyan a kérdés és a válasz szükségszerű elmaradásával szem-besít a látvány szintjén (ez a beszélői helyzetből adódik: nem válaszolhat nekem, aki csak a látványomként jelenik meg, tudtán kívül), viszont a látvány megalkotása *nyelvi tettként* valahogyan mégis a másikkal való találkozás. A költői beszéd és képzetalkotás szempont-jából ugyanis KUKORELLY költeménye az eredeti és fordítás viszonyát próbálgatja; távlato-kat vesz át az eredetiből töredékesen, ezeket átszerkeszti, sajátjá teszi, véletlenszerűen használja. Ennek a munkának az esztétikai tapasztalatában modalitásként létrejöhet a másikért érzett felelősség (a részvét, a részvétel, az átvétel, a magára vevés) korlátozott igénye. „*Wenn es Winter ist*. Lehetett látni, és láttam, ahogy az öreg szépen csoszog elő-re a Kőrúton, állati lassan [...] Azt nem lehetett látni rajta, hova megy, és hogy minek.” Amikor a KUKORELLY által előállított látványban részt veszünk, akkor a látottat nem megha-tározott kíváncsalmaink szerint tapasztaljuk, hanem látványként, ahogyan a töredékes idé-zetekből épülő nyelv elénk állítja. Önhittség volna egy látványt a látvány tárgyának szem-pontjai alapján megérteni akarnunk. De a látvánnyá változtató nyelv működésére rá lehet kérdeznünk: ez készítheti az olvasót együttműködésre. A kérdés-válasz szerkezete így nem a költeményben leírt látvány alapján bontakozik ki, hanem HÖLDERLIN, KUKORELLY és az olvasó tág, plurális nyelvi terében alakul, felépülő és elbomló értékkepzetek köze-gében.

